

Vaqif YUSİFLİ, filologiya elmləri doktoru

Elnarə Akimovanı "Ədəbiyyat qəzeti"nin çoxsaylı oxucularına və ümumən, ədəbi ictimaiyyətə tanıtmğa heç bir ehtiyac duymuram. Onun imzası on yeddi ildə ki, "Azərbaycan", "Ulduz" dərgilərində və xüsusən, "Ədəbiyyat qəzeti"ndə tez-tez görünür. Müasir ədəbiyyatın elə bir problemi yoxdur ki, Elnarə o barədə nəse yazmasın: ədəbi tənqidimizin 90-cı illər mənzərəsini əks etdirən "Azərbaycan ədəbi tənqidi müstəqillik illərində", şeirimizin son iyirmi ilinin inkişaf perspektivlərini, həm uğurlu, həm də bu inkişafa ziyan gətirən məqamlarını "Çağdaş poeziya və ədəbi təmayüllər", müasir tənqidimizin toxunduğu problemlərdən söz açan "Yeni təfəkkür və ədəbi tənqid" kitabları, həmçinin sayı-hesabı bilinməyən onlarla məqalələr Elnarə Akimovanın qələmindən çıxıb. Elə çox sevdiyi "Ədəbiyyat qəzeti"nin 2016-cı saylarında Elnarənin qırxdan çox məqaləsi dərc edilib. Təbii ki, bu yazıları bəyənməyə də olur, bəyənməyənlər də, amma onun adı çəkildə, ilk növbədə, Tənqidçi sözü yada düşür. Kiçik, kimsəyə "Azərbaycanda ədəbi tənqid yoxdur" iddiası ilə çıxış edir, bu sırada akademikindən tutmuş yazıçısına və professional oxucusuna qədər gileylənənlərə Akimovanın müasir ədəbiyyata aid dərc etdirdiyi onlarla yazısının siyahısını təqdim edə bilərəm. Elnarə Akimovanı ifrat tərif selinə qərç etmək fikrindən uzaqam, o, böyük tənqidçilərimiz-Məmməd Arifin, Məmməd Cəfərin, Yaşar Qarayevin, Elçinin, Akif Hüseynlinin təməlini qoyduğu müasir tənqidimizin ənənələrini davam etdirir.

Bu "giriş sözü"ndən sonra Akimovanın çağdaş ədəbi prosesdə və təbii ki, ədəbi tənqiddə nəyə qadir olduğunu sübut etmək və əlbəttə, bir tənqidçi kimi mübahisə doğuran yazılarına da münasibətimi bildirmək fikrindəyəm.

İlk yazısını ("Elçin yaradıcılığında müasirlik") 2001-ci ildə 23 yaşında "Filoloji araşdırma" dərgisində dərc etdirən Akimova ədəbiyyata böyük sevgilə gəlmişdi. Bu sevgini yaşatmaq və onu qorumaq böyük məsuliyyət tələb edir və bu on yeddi il ərzində Akimovanın yazıları sübut edir ki, o, komplementar tənqiddə meyl etməmişdir. Olsun ki, bəzi yazılarında tərif təhlili üstələsin, olsun ki, tənqidi qeydlərində bir qədər ölçü hissini itirsin (bu hallar hansı tənqidçimizdə yox deyil ki), amma Akimovanın peşkarlığı, professional hazırlığı göz qabağındadır. Onun yazı tərzini, fərdi üslubu əsasən elmi (burada publisistikanın müdaxiləsi o qədər də hiss olunmur) təfəkküründən güc alır. Görkəmli tənqidçimiz Akif Hüseynli onun ilk kitabına yazdığı "Problemlər, şərhlər" adlı ön sözdə qeyd edirdi ki: "Məni qane edən əsas cəhət odur ki, Elnarənin qələmində təcridən fərdi üslub formalasıdır. Özəl üslub-özəl düşüncənin təzahürüdür; yaradıcı insanın fərdi mövcudluğu da elə buradan başlayır. Monoqrafiyada fikir səlis ifadə olunur, məsələlərin şərhində məntiqi ardıcılığa, təhlillərə və ümumiləşdirmələrə aşkar cəhd də bu üslubun əlamətləri kimi mənalanır. Nəticədə nəinki fikrin ifadə tərzini xeyli dərəcədə elmi təsir bağışlayır, həm də əsərin mühakimə tutumluluğu, problem dolğunluğu nəzərə çarpacaq şəkildə artır". Ədəbi tənqidin elm yoxsa publisistika, hətta bədiə yaradıcılığın bir qolu olduğunu, onu fəlsəfə, psixologiya, tarix, hətta pedaqogika elmləri ilə ilişgili bir sənət sahəsi kimi təqdim edirlər və zənnimizcə, bütün gü "bağlantılara" baxmayaraq, tənqid müstəqil bir fəaliyyət sahəsidir və ədəbiyyatsız tənqid, tənqidsiz də ədəbiyyat düşülməz. Və tənqidçi də ilk növbədə, tənqidi fikrin aparıcısı olmaq missiyasını yerinə yetirən bir şəxsdir. Böyük tənqidçimiz Məmməd Cəfər müəllim bir məqaləsində yazırdı ki, əsl tənqidçi o zaman nüfuz qazana, ədəbi prosesə, yazıçıya təsir göstərə bilir ki, o, xalqın həyatını, tarixini, fəlsəfəsini, ədəbiyyatını, eləcə də müasir ictimai gerçəkliyi, cəmiyyəti dərs vermək istədiyi yazıçıdan, eləcə də oxucusundan artıq bilsin,

ümumi bilik səviyyəsi, istedad dərəcəsi ondan üstün ola. Burada "dərs vermək" ifadəsi heç də pedoqoji mənada anlaşılmasın. Sadəcə, tənqidi fikrin yazıçıya necə təsir göstərməyi amili nəzərdə tutulur. Elnarə Akimovanın yazılarında da belə bir dərs vermək, yazıçılara nəyi isə anlatmaq, başa salmaq iddiası yoxdur. Amma təbii ki, onun müasir nəsr, poeziya və ədəbi tənqidlə bağlı yazıları və öncə adını çəkdiyim monoqrafiyaları ədəbi prosesin inkişafını əsasən düzgün əks etdirdiyi və bununla yanaşı, haqqında söz açdığı müəlliflərin əsərləri barədə əksərən obyektiv rəyləri müasir tənqidimizin nailiyyəti sayıla bilər.

Elnarə Akimova XXI əsrin tənqidçisidir. XXI əsr bir çox mənalarda XX əsrin davamıdır və xüsusən, bu cəhət ədəbiyyatda daha çox hiss olunur. Amma bir fərqli məqamı nəzərə çarpdırmaq istəyirəm: biz-yetmişinci illərin tənqidçiləri- Aydın Məmmədov, Kamil Vəli, Rəhim Əliyev, Nadir Cabbarlı, İsa Həbibbəyli, Kamal Abdulla, Şirindil Alışanlı, Nizaməddin Şəmsizadə özümüzdən əvvəlki tənqidçilərdən öyrənə-öyrənə (Yaşar Qarayevdən, Akif Hüseynlidən, Elçindən, Şamil Salmanovdan, Arif Səfiyevdən) ədəbiyyat

yaddaşı və insan həqiqəti", "Bilinmir ömürdür, ya da ki, oyun..", "Səni axtarıram, poeziya" (sil-silə məqalələr), "Göyüzünün bu üzünü dinləyən şair- Vaqif Bayatlı Odər", "Ramiz Rövşən şeiri iki əsrin qovşağında", "XXI əsr şeirin mənzərələri", "Yeni dünya həqiqətləri" və postmodernizmin poeziyada təzahür üsulları", "İçə şəkil dolu şeirlər" (Aqşinin şeirləri barədə), "Azadlığa aparılan yolu şairi-Vaqif Səmədoğlu" sayıb qurtarmaq olmur məqalələri...və "Çağdaş poeziya və ədəbi təmayüllər" monoqrafiyası. Bu yazıları sadalamaq mənə heç bir üzüntü gətirmədi, əksinə, hər yazının adını çəkəndə onu oxuduğum və o yazıların içində görmək istədiyim maraqlı, orijinal fikirləri, yozumları xatırladım. Vaqif Bayatlı Odər mənim də çox sevdiyim şairdir və Aydın Məmmədovla Cavanşir Yusiflinin məqalələrindən sonra onun poeziyası haqqında tutarlı bir yazı oxumamışdım. Amma Elnarə Akimova Vaqif Bayatlı Odəri mənim üçün yenidən kəşf etdi. "80-ci illərin əvvəllərində V.B.Odər şeiri irfanz qalan, Allahından uzaqlaşdırılmış poeziyanı yenidən varlığına, qatqısız başlanğıcına, təbii rənginə qaytarmaq üçün doğulur"- məqalə bu hökümün təsiri ilə davam edir. Poeziya tənqidçisi

Bu isə Vaqif Səmədoğlunun son şeiridir. "Ona görə bu misraları yer üzünün ən ağır, ən üzüntülü və ən səmimi şeir nümunəsi kimi oxumaq olar. Şair heç vaxt olmadığı bir məhrəmlə Tanrısına üz tutub duasını eləyirdi: dar quyu, qaranlıq nəm, işıqlı qəm. O işıq hələ də bizimlədi. O işığa qarışmış uşaq təbəssümü də. O təbəssüm yer üzünə dua kimi çiləyən V. Səmədoğlu şeirləri də". Akimovanın bir çox məqalələri başlanğıcdan sonadək çox ciddi, elmi təmkinliliklə diqqətə cəlb edir, amma tək-tük yazılarında sona yaxın o yazıya emosional bir rəng də qatır. Fikrimcə, burada ilk iradəmi da bildirmək istəyirdim. Akimovanın əksər yazılarında emosionallıq çalarlarının güclənməsini gözləyirik. Mən Vaqif Səmədoğluya həsr edilən yazıdakı essevari sonluğu nəzərdə tutmuram (hərçənd ki, bu da lazımdır), axı, tənqidi-təhlili məqalə təkce elm adamları üçün yazılmaz, bir az da o yazılara publisistik rəng qatmaqla dünya dağılmayacaq. Baxın böyük tənqidçimiz Yaşar Qarayevin yazılarına, bu yazılarda nə qədər istəsen publisistikaya xas olan səs var, rəng var, nəfəs var.

Elnarə Akimova ədəbi prosesdə baş verən yenilikləri, novator meylləri duya bilir, duya bildiyi üçün də vaxtında qələmi əlinə alır, kimdən-

TƏNQİDİN ELNARƏ AKİMOVA KÜRSÜSÜ

ta gəldik, amma çalışdıq ki, tamamilə fərqli bir yol seçək, onları təkrar etməyə, yeni düşünməyə, yeni nümayiş etdirək və bir nəsil kimi ədəbiyyata özünəməxsus münasibətimizi ortaya qoysaq. Hər halda, buna nail ola bildik. Sonrakı tənqidçi nəslil-Nizami Cəfərov, Rüstəm Kamal, Tehran Əlimşanoğlu, Cavanşir Yusifli, Əsəd Cahangir, Məti Osmanoglu da ədəbi tənqiddə yeni təfəkkür tərzilə seçildilər. Nəhayət, İradə Musayeva, Nərgiz Cabbarlı, Elnarə Akimova-XXI əsrin ilk illərində tanınan bu tənqidçi nəsil də öz sələflərindən seçilməyə can atırlar. Əlbəttə, "seçilmək", "fərqlənmək" o demək deyil ki, onların yazıları eliyünləndir, tənqiddə birincilik estafeti onların əlindədir, nə yazırlarsa, əvvəlkilərdən yaxşı yazırlar. Heç də belə deyil. "Seçilmək", "fərqlənmək" onların tənqiddə yeni axtarırları, necə yazmaq meyllərini ifadə edir. Elnarə Akimova Azərbaycan ədəbi tənqidinin müstəqillik illərində mənzərəsini, özü də bütöv mənzərəsini canlandırarkən deyək ki, özündən heç bir Amerika kəşf eləmir, ilk baxışda həmin o mənzərə-tənqidin uğurları və uğursuzluqları, sağlam meylləri və sovet dövründən qalan xəstə meylləri sənə yaxşı tanışdır təsəvvürünü verir. Amma monoqrafiyanı səhifəlikcə bu təsəvvür silinib gedir, mənzərə o qədər real və inandırıcı təsvir olunur ki, sənə 90-cı illər tənqidinin bütün meyl və tendensiyaları haqqında tam və bitkin bir təsəvvür yaranır. Nəticədə, heç bir Amerikafilan kəşf olunmasa da, 90-cı illər Azərbaycan tənqidi tənqidi bütün reallıqları ilə gözlərimiz qarşısında canlanır. "Azərbaycan ədəbi tənqidi müstəqillik illərində" kitabı bir mənada tənqidi tənqidçilərə tanınan bir əsərdir və şəxsən mən həmin illərdə yazdığım məqalələrdə nəyə qadir olduğumu, nədə yanlışlığımı Akimovanın elmi təfsirlərində aydınca duyduam. Monoqrafiyasının lap girişində Akimova yazır ki: "İctimai fikir sahəsi olaraq tənqidin başlıca missiyası bədiyyatın ideya-estetik dərkini, onun həyat, zaman və insan üçün pozitiv tərəflərini açmaq, bu yolla bədiə düşüncə və zövqün formalaşmasına rəvac verməkdir. Əlbəttə, bu çox çətin, böyük məsuliyyət və yüksək intellektual bədiə səriştə tələb edən bir vəzifədir"- hər halda Akimova bir tənqidçi kimi bu vəzifəni yerinə yetirməyə qadir olduğunu sübut edir.

Akimova daha çox şeirdən yazır: "Yeni şeir" haqqında estetik-nəzəri fikrin müəyyənləşməsi, "Yeni şeir" sindromu və bədiə-estetik dəyərlər", "Gənc duyğuların izi ilə", "Çağdaş Azərbaycan şeiri içrə gezişmələr", "Çağdaş Azərbaycan poeziyasında feminizm çalarları", "Çağdaş Azərbaycan postmodern şeirində Tanrıya münasibət", "Bircə Ana Vətənmiş, yerdə qalan qürbət" (M.İsmayılın poeziyası haqqında), "Təklili çəvenlər üçün: "Darıxmağın adı" (Şəhriyar del Geraninin şeirləri haqqında), "Bir şeir: müharimbə

üçün xarakterik olan şərtlərə Akimova sədaqət-lə əməl edir:şair və zaman, şair və dünya (Böyük dünya və onun öz dünyası-bunların vəhdəti), şeirin özəllikləri, obrazları, yeni bədiə təsvir vasitələri və bir də bu şairin özünün obrazı. - bütöv bunlar o yazıda minimum əks olunmalıdır. Poeziya tənqidçisini "qızıl axtarana" da bənzediblər, Şeirin qızılı isə onun uzun müddət səni öz təsirindən ayırmayan və lap yuxunda da sənlənən misralar, obrazlı deyimlərdir.

**Sən mənim qəlbimdə
Bu yağan qar kimi əriyəcəksən,
Mən də sənin qəlbimdə
Eləcə, könül,
Ancaq hər nəğmədən, sözdən
Nəyse gözəl bir şey qalır dünyada.**

Vaqif Bayatlı Odərin bir şeirindən məqaləsinə epigraf kimi misal gətirilən bu misralar təsadüfi seçilməyib. Şeir tənqidçisinin bir məharəti də məhz fikrinin ifadəsi üçün seçə bildiyi misraları mətnə yerləşdirməkdir. Akimova bunu bacarıb. Və hiss edirsən ki, tənqidçi ilə şair doğmalığı, birincisinin ikincisi dərinə duymağa can atması yazını da maraqlı edir.

**İlahi,
Nə söyüyd kölgəsində,
Nə dünyanın ən azad ölkəsində
Yatmaq istəmirəm.
İlahi,
Dar quyu dibində,
Qaranlıq nəm içində,
İşıqlı qəm içində,
Ağrısız
Bir az yatmaq istəyirəm.**

sə tez, kimdənə bir az gec poeziyada, nəsrə baş verən və ciddi hadisə kimi mənalanən əsərlər, yeni meyl və tendensiyalar, "izm"lər haqqında fikirlərini oxuculara çatdırır. Xüsusilə, çağdaş poeziyada gəncliyi təmsil edən şairlərin, nasir-lərin yaradıcılığına münasibətini ifadə edir, avanqard şeirin müəllifləri olan ötkəm şairlərin şeirlərini təhlil edir, Rasim Qaracanın, Murad Köhnəqalanın, Zahir Əzəmətin, Aqşinin, Şərif Ağayarı, Qismətin, Fezziyyənin, Fəridin şeirlərini təhlilə çəkir, müasir poeziyada modernist cərəyanların izinə düşür, Avropadan "İdxal" olunan bu cərəyanların ədəbiyyatımızda yaşayıb-yaşamayacağına fərqi nəzərə almıyaraq nəzərdiçətini şeirlərin, nəsr əsərlərinin bədiyyatına yönəldir, Salamın, Adil Mirseyidin timsalında simvolist şeirin poeziyamızda necə əks-səda yaratdığını nəzərə çarpdırır, postmodernizmin şeirimizin ümumi mənzərəsində görüntülərini əks etdirir, bəzən bu məqamlarda onlara haqq da qazandırır, poeziyada çöküş fəlsəfəsinə, "dekadentizm" in müasir ədəbiyyatımızda təzahür formalarına diqqət yetirir və əlbəttə, onun bu təhlilləri dünya ədəbi prosesi zəminində daha maraqlı görünür. Amma bizim "postmodernistlərin" əsasən eksperiment səciyyə daşıyan şeirlərin sadəcə təhlili ilə kifayətlənmək olmaz. Bu nümunələrin əksəriyyəti ədəbiyyatımıza heç nə vermədi. Bu da mənim ikinci iradəmi ki, Akimova o nümunələrin tənqidinə və gərəksiz olduğuna diqqətini artırmalıydı.

Akimovanın müasir nəsrimizlə də bağlı maraqlı yazıları az deyil və hiss olunur ki, o, nəsr tənqidində də sözünü deyə bilər. Çünki nəzərdiçətini əsasən poeziyaya yönəldən tənqidçilər görmüşük ki, nəsrə yazanda çətinlik çəkir-lər. Ya da əksinə, nəsr tənqidçiləri poeziyaya o qədər meyl eləmir. Akimova da hər ikisi alınır. "Elçin nəsrinin yeni uğuru", "Dolu yağan məkənlər", "Haramı" romanı: Qəhrəman və zaman problemləri önündə", "Yollarda keçən ömür", "Azərbaycan romançılığında itirilmiş zaman", "Qaraqovaq çölləri":Nəsrin fəzasından baxarkən", "Nəsrimizdə teoloji konsert", "Hərflərdən başlanan psevdotarix", "Bir daha proza haqqında" və s. məqalələr və eləcə də Anarın, Elçinin son romanları haqqında yazılar bədiə mətnə tənqidçi "müdaxiləsinin", həmin mətni düzgün qavramaq və mənalandırmaq cəhdinin uğurlu nümunələridir. Xüsusilə, Qarabağ müharibəsi ilə bağlı roman və povestlərin təhlili (Şərif Ağayarı və Əlabbasın əsərləri ilə bağlı) tənqidçinin yazıçını, onun təsvir etdiyi obrazlar aləmini yaxşı duymasına misal ola bilər.

Akimova ikimizin də elmi rəhbəri olan ustad Kamal Talıbzadə portret bir yazı yazıb. O da, Yaşar Qarayev də bizim üçün heç bir vaxt özəmətinə itirməyən uca dağlardı, tənqid zirvələridir. Özümə də, Akimovaya da deyirəm ki, ustadlarımıza layiq olaq, tənqid kürsümüzədən enməyək!...